

ZMĚNY V PREGRADUÁLNÍM VZDĚLÁVÁNÍ STUDENTŮ OBČANSKÉ VÝCHOVY V SOUVISLOSTI S PROMĚNOU KURIKULA V POROVNÁNÍ SE ZKUŠENOSTMI Z DALŠÍHO VZDĚLÁVÁNÍ UČITELŮ

Jana Skácelová, Anna Skoupá

Anotace: *Příspěvek je zamyšlením nad proměnami v pregraduálním vzdělávání učitelů občanské výchovy, které vyplývají z probíhající kurikulární reformy. Autorky seznamují s výsledky výzkumného šetření mezi učiteli, které v dané problematice realizovaly.*

Abstract: *The article deals with changes in pregradual training of future civics teacher which result from the current curricular reform. The authors present findings from a survey that they carried out among teachers.*

Reforma školství postoupila do fáze, kdy od září 2007 mají 1. a 6. ročníky vyučovat podle vlastních školních vzdělávacích programů. Názory na tento proces jsou velmi rozmanité. Podle výpovědí studentů Pedagogické fakulty MU, kteří absolvovali své praxe na základních školách v průběhu jarního semestru 2007 a zajímali se o přípravu školních vzdělávacích programů a vztah učitelů k této práci a celé reformě, jen menšina škol vítá možnost přípravy samostatného školního vzdělávacího programu, práci má hotovou a učitelé se těší na možnosti, které jim dvoustupňové kurikulum skýtá. Další část škol vytvořila školní vzdělávací program s velkým vypětím, ale chce se pokusit o změnu nebo alespoň ve škole jsou učitelé, kteří chtějí něco změnit. Třetí skupina školní vzdělávací program vytvořila s úmyslem napsat povinný dokument a zanechat vše při starém. Studenti velmi výrazně reflektovali klima a citlivě vnímali, zda učitelé a pedagogické sbory pociťují chuť měnit své zaběhané způsoby nebo je už změnili, nebo přetrvává rutina a nedostatečná týmová práce – jeden z velkých problémů reformy.

Mnohé odborné studie filozofů, sociologů, pedagogů ukazují, že svět se výrazně změnil. Změny jsou dramatické, často se nám nelíbí, mají velmi ambivalentní charakter a týkají se mnoha složek našeho života a samozřejmě také školství a výchovy obecně –příkladem může být výrazný proces globalizace. Kumulace bohatství ve stále menším počtu vlastníků na jedné straně a růst chudoby na straně druhé je jedním z negativních projevů. Naopak rostoucí propojení světa dává nebývalé možnosti komunikaci a dalšímu rychlému rozvoji vědy, techniky.

Všechny tyto procesy výrazně ovlivňují požadavky na trhu práce, což je jeden z nejdůležitějších impulsů pro vzdělávání a osobní strategie ve vzdělávání. Avšak je třeba si uvědomit, jak už naznačil i Martin Heidegger, že technika sice zmenšila vzdálenosti, ale nevytvořila žádnou blízkost. Vzdělání se stává jedním z velmi důležitých ukazatelů pro kvalitu života každého jednotlivce, ale mění se jeho charakter a tím, že daleko výrazněji ovlivňuje kvalitu života jednotlivce, stává se i výrazným konzumním statkem. Pryč je ideál antického mudrce i kultivovaného džentlmena a do centru pozornosti se dostává úspěšný odborník nebo manažer. Aureola úspěchu jednotlivce ovládla myšlení současnosti a je jednou ze současných model. A tak humanitní představy o vzdělání často dostávají velmi pragmatický až utilitární přídech. To vše si musíme uvědomit jako významný prvek pozadí současných změn. Programy škol, jak státní či školní, totiž musí přesahovat tuto zkreslenou podobu a zachovávat hlubší rozměr postavený na vzdělání, které má rozměry úcty k člověku, k planetě a přírodě, rozmanitosti i zdraví. Tyto hlubší vize často mohou narážet na individuální plány jednotlivců řídicí se pokyny výkonu a úspěchu. Právě nyní je tedy úkol učitelů a pedagogické veřejnosti opět složitý – přispívat k možnosti přežití společnosti, rozvoje individua v době, ve které se výrazně zvýšila rychlost změn a vzdělání je akcentem, ale i výrazným tržním statkem. Snad jako memento je třeba si i znovu připomínat velká lidská selhání jako fašismus a holocaust, kde se také projevil rozdíl mezi odbornictvím, které dokázalo využít znalosti pro zkázu lidských životů, a samotnou humanitou a vzděláním, které přesahovalo pouhé znalosti a vždy s sebou neslo etický rozměr. Proto je tak důležitý akcent na prvky osobnostní, sociální a občanské výchovy, které se dostávají mezi klíčové kompetence, a je jim také věnována pozornost v průřezových tématech celého Rámcového vzdělávacího programu.

Další důležitou změnou je stále rostoucí množství informací a nové formy komunikace a také transformující se společnost, která vstoupila podle filozofů do věku postmodermy, kde ztrácí vliv tzv. velké příběhy a vyprávění – náboženské systémy a tradiční hodnoty kulturních systémů, ale do popředí se dostává pluralita a rozmanitost se stále větším nárokem na samostatnost a autonomii rozhodování, které ovšem probíhá ve stále rizikovějším prostředí se zvýšeným počtem zvrátů a změn. Tato pluralita má jako všechny své klady i zápory. Vede k akceptaci více hledisek, rezignuje na jednu správnou tezi nebo pravdu, a tím přispívá bohatosti světa. Na druhé straně s sebou nese riziko velké relativizace hodnot a ztráty pevné půdy pod nohama. Autonomie se realizuje ve stále rizikovějším prostředí (viz Beck).

Náročnost doby se projevuje velkým množstvím negativních projevů. Jako je násilí, rasismus, různé formy šikany a mobbingu, vandalství a neúcty k duchovním a materiálním hodnotám, akcentem na konzumní život a podléhání stresu z rychlosti doby a změn a náročnosti soudobých profesí a tlaku zaměstnavatelů a ve výčtu bych mohla bohužel ještě dlouze pokračovat.

Tradiční komunity a sociální skupiny ztratily svou pevnost a vidíme rozvolňování rodiny, migraci apod., nejde využívat vzorců chování, kterými se řídily předchozí generace. Na pořadu dne je tzv. flexibilita, která někdy může být dovedena až do dramatických konců.

Také proto je velkou výzvou budování osobnostních, sociálních a interpersonálních a občanských kompetencí.

Akcent na důležitost vzdělání pro osobní rozvoj a uplatnění ovšem souvisí i s etikou. Naše společnost je často označovaná jako individualistická – viz i práce předního polského sociologa Z. Baumana – Individualizovaná společnost. Osobnostní rozvoj má své fáze a je třeba si uvědomit třeba i ve shodě s Eriksonem, Maslowem a dalšími odborníky, že právě rozvoj je spojen vždy s přesahem sebe sama. Osobnostní neznamená egoistický, protože právě naopak vyžralá osobnost egoismus přesahuje. Ovšem i výše zmínění autoři si uvědomovali, že růst má své meze a ne každá osobnost dosahuje nejvyšších stupňů rozvoje. A tak v souladu se současnou rétorikou je často osobní a osobnostní často velmi silně spojován alespoň v běžném povědomí s akcentem na sebe sama. Jak již píše Jung: „*Osobnost je činem nejvyšší životní odvahy, absolutní přitakání individualitě jsoucího a činem úspěšného přizpůsobení univerzálně danému za co možná největší svobody vlastního rozhodnutí. Vychovat někoho k tomu se mi nezdá nepatrnou věcí. Je to patrně největší úkol, jaký si před sebe moderní duchovní svět postavil*“ (Jung 1994, s. 57). A stejně zajímavě uvažuje o osobnosti vychovatelů a pedagogů. „*O mladých lidech, kteří si zvolili pedagogiku jako životní poslání, se předpokládá, že jsou sami vychováni. Ale že by všichni do jednoho byli také osobnostmi, to asi nikdo nebude chtít tvrdit ...Náš problém výchovy všeobecně trpí jednostranným poukazováním na dítě, které má být vychováno, a právě tak jednostranným nedostatkem důrazu na nevychovanost dospělého vychovatele. Každý, kdo dokončil studia, si připadá jako hotově vychovaný, jedním slovem jako dospělý. ...Musí si tak připadat, vždyť musí mít pevné přesvědčení o své kompetentnosti, aby se mohl osvědčit v boji o existenci. ...Odborník je totiž nevyhnutelně odsouzen ke kompetentnosti*“ (Jung, 1994, s. 55). Jung zde poukazuje na neustálou nutnost zrání právě u lidí, kteří se zabývají výchovou. Podle něj nemůže dobře vychovávat ke zralosti ten, který sám nemá dost zralosti – a to je úkol celoživotní, který se naplňuje překonáváním překážek a zráním v pochybování. Tyto momenty je třeba si uvědomovat při přípravě adeptů učitelské profese i dnes. Akcent na rozvoj osobnostních, občanských a dalších kompetencí souvisí s rozvojem stejných u samotných budoucích i stávajících učitelů.

Hezky to také vystihl Lumír Ries v Učitelských listech (2006/7, s. 2-3), jde o to, jak učitel a škola rozumí světu, rozumí sobě, rozumí dítěti/žákovi a rozumí obsahu a způsobu výchovy a vzdělávání. Jde tedy o to hledat porozumění, což se nerovná interpretaci světa nebo školy. Všechna nutná teoretická výbava je nutná ne pro to, abychom děti a realitu oblékali do

předem vytvořených teoretických konstruktů, ale abychom byli citlivější pro vnímání jedinečnosti každé situace nebo každého dítěte, školy. Podobně uvažuje i psycholog Zbyněk Vybíral v posuzování psychologických teorií. „*Sledujeme-li včerejší i dnešní jazyk psychologie, tak často odlidštěný, vytane na mysli otázka, která se mohla zdát v počátcích tohoto oboru takřka absurdní: Patří slovo „lidskost“ do psychologie? A neměla by se oproti psychologii obvyklé, vědecké, třídící, systemizující – a nakonec pojímající konkrétních lidí jako objekty vědeckého zájmu – vystavět také psychologie lidská?*“ (Vybíral 2006, s. 137).

Na základě těchto výše zmíněných procesů je třeba změnit strategie, přístupy, metody.

Změnami prochází samozřejmě také vysokoškolská příprava budoucích učitelů. I ta má své velké problémy. Trendem nejen v České republice je masové vzdělávání – u nás vycházející ze snahy zvýšit počet vysokoškolsky vzdělaných lidí. Je přijímáno stále více adeptů učitelství, ale tolik se nerozšiřují řady jejich učitelů a trendem jsou změny ve vysokoškolské přípravě – intenzifikace vzdělávání s omezováním kontaktní výuky a jiné formy vzdělávání, e-learningu apod. To samozřejmě může pomoci velmi zjednodušit cestu k informacím velké skupině lidí, ale co je důležité si uvědomit – to vše má své výhody, ale také svá omezení. Zejména při přípravě učitelů nebo profesí, které jsou zaměřeny na práci s lidmi je třeba pracovat se samotnými lidmi tváří v tvář, protože sociální a osobnostní kompetence se nevytvoří jen samostudiem. Důležitá je práce ve skupině, semináře, dílny, společné projekty se studenty apod. Tyto individualizované a skupinové formy práce jsou důležité a mají své výsledky, ale jsou nákladné na čas a na komunikaci se studenty.

Právě budování kompetencí v oblasti osobnostní, sociální, personální a také v občanské je dlouhodobým procesem práce každého na sobě, a proto je důležité i další vzdělávání učitelů. Právě tato oblast vyžaduje nejvíce kontaktní práce, dobré zkušenosti máme při spolupráci se studenty na projektech – nebo spolupráce s dalšími organizacemi. Ve školním roce 2006/07 jsme participovali na projektu Generace nula, který se věnoval moderním způsobům výuky o Evropské unii. Jednalo se o práci se skupinou studentů do 25 lidí s využitím interaktivních postupů, diskusí, modelových situací a setkání s odborníky, celá akce byla studenty velmi kladně hodnocena. Připravený učitel, který sám na sobě zažil interaktivitu lekcí, je motivován, ale i osobním zážitkem lépe připraven podobným způsobem pracovat se žákem. V podobných tréninkových aktivitách se také rozvíjí samotné umění diskuse – a to jak se diskuse kvalitním způsobem účastnit, ale také ji řídit, moderovat, což je jednou z důležitých kompetencí dneška.

Podobně se osvědčila práce na samostatných projektech. Projekty jsou již dlouhodobě považovány za velmi efektivní způsob přípravy dětí právě pro jejich autenticitu a souvislost s reálným životem. V oblasti občanské

výchovy je významným projektem, do kterého se mohou učitelé se svými žáky zapojovat Projekt Občan. Letos 1. června proběhla další regionální prezentace projektů, která ukázala větší využívání moderní počítačové techniky při prezentaci, větší využití počítačových programů a větší zapojení samotných žáků do diskusí. Ale škol, které se zapojují do Projektu Občan významně nepřibývá podle zkušeností koordinátorky Jitky Požárové. Podle výpovědí učitelů práce nad přípravou vlastního školního vzdělávacího programu znemožňovala přípravu samotných projektů. Doufejme, že se snad tato situace s postupnou implementací již vytvořených programů zlepší. Nicméně prezentace opět potvrdila, že práce na dlouhodobém projektu žáky, kteří řeší problém ze svého okolí, vede k rozvoji všech klíčových kompetencí. Samozřejmě každá škola může vyvinout vlastní iniciativu – jen jako příklad dobré zkušenosti uvádíme projekt, který realizuje ZŠ Lysice – „Týden devátáků“, o kterém hovořil na našem setkání ředitel ZŠ Lysice pan Burýšek. (Žáci devátých tříd týden řeší zadání, které jde napříč předměty a má otestovat nabyté znalosti a kompetence žáků).

Neustálá práce na metodické a osobnostní přípravě učitelů je tedy stále nezastupitelná.

To také potvrzuje zkušenost Střediska služeb školám v Blansku, které má s organizací dalšího vzdělávání učitelů bohaté zkušenosti.

Velkým přínosem byla např. práce a školení pilotní školy Lysice, které se realizovalo v rámci dalšího vzdělávání učitelů a také bylo využito pro seminář se studenty Pedagogické fakulty MU. Výsledky dotazníků svědčí o potřebě vzdělávání a naznačují také jeho směry.

Na otázku **„Seznámili jste se již s RVP ZV před tímto seminářem? Až na výjimky učitelé odpovídali, že již s připravovaným vzdělávacím programem seznámeni byli, ale převládali ti, co se s ním seznámili jen zběžně. Ti, co ho znali podrobně, tvořili jen malé procento.**

Druhá otázka: „Jaký byl přístup lektorů po stránce odborné, metodické, jak byli připraveni?“ Až na ojedinělé výjimky byla práce lektorů hodnocena slovy: *Cituji: „...výborní, skvělí, dokázali odpovídat na každou otázku ...fantastičtí,...oceňuji, že se jejich informace opírají o praxi... spousta nových nápadů...ochota nezištně a otevřeně předat vlastní zkušenosti ...výborný úvod, přehledný i s prezentací, lektori na vysoké úrovni ...přenášení zkušeností, upozornění na úskalí při vlastní tvorbě ŠVP, přístup lektorů vlévá nám účastníkům optimismus pro zpracování ŠVP ...perfektní orientace a hlavně vynikající postřehy z praxe... výborné úvodní zasvěcení ředitelem školy ...vynikající přístup, odborná metodická připravenost...hodnotím na 100 % ...vyčerpávající informace o tvorbě a praktickém využití...“*

Třetí otázka: „Co jste si uvědomil/a na tomto semináři?“ Cituji: *„...konečně jsem se dověděla, co RVP obnáší, co obsahuje a co je jeho cílem!!! ... jak nesmírně důležitá bude týmová spolupráce,... že je potřeba těsná spolupráce s ostatními vyučujícími, ale především ochota spolupracovat,...*

smysl RVP a jiný pohled na celý problém,... že zpracování vlastního ŠVP poskytne jak žákům, tak i učitelům správné chápání cílů vzdělávání,... že ŠVP je hlavně o spolupráci učitelů i žáků, a vzájemné motivaci obou partnerů, ...důležitost kolektivní spolupráce celého pedagogického sboru, ochota pomáhat si, ... význam RVP pro budoucnost školství při výchově a vzdělávání ... změna ve školství je nutná,... že nás čeká hodně práce, která však později přinese dobré výsledky v naší práci a žáci budou lépe vybaveni pro reálný život...co je vlastně při tvorbě ŠVP to nejdůležitější...“

Z citovaných názorů vyplývá, jak důležité je porozumět tomu, co je cílem ŠVP. Školní vzdělávací program nemůže být dílem jednotlivců, nýbrž výsledkem dobře fungujícího týmu (pedagogického sboru) vedeného vzdělaným a moudrým ředitelem. „...že nám to zabere spoustu času, ale konečně můžeme ovlivnit způsob vzdělávání,...bude to náročné, ale pro nás jedinečná šance, jak pozměnit dosavadní stereotyp,... náročnost tvorby RVP, ale jeho nesporné výhody, nutnost jiného přístupu k žákům,... velkou šanci realizace vlastních představ v oblastech obsahu vzdělávání, metod, prostředků,...změna, která plyne z novodobých možností při využívání informačních technologií, RVP žádá od učitele plné nasazení,... čeká nás spousta práce, ale pozitivním směrem,... že třetí dimenze hodnocení je nutná pro posunutí omezující hranice na nazírání výsledků výchovně vzdělávací práce,... prospěšnost tohoto projektu pro další praxi a výuku mladé generace,... že RVP není dogma, mohu pracovat s vlastní intuicí, fantazií, rozvíjet sebe i žáky,...že učivo není cílem, ale prostředkem k získání kompetencí,... musíme změnit nejen myšlení, ale i zaběhlé metody a formy práce,... nutnost zcela změnit přístup ke školní práci,...“

Učitelé, kteří pochopili cíl ŠVP a uvědomili si, že změna je nevyhnutelná, vidí v tvorbě programu šanci rozvíjet sebe i žáky, uplatnit bohatou škálu metod a způsobů výuky i hodnocení směřujících do budoucnosti. „...potřeba předávat si vzájemně zkušenosti,...jak mám málo zkušeností a jakých nedostatků se dopouštím ve své práci,...spousta věcí, o kterých jsem dříve nepřemýšlela,...a jak důležité je slyšet zkušenosti druhých,... počáteční nejistoty se rozplynuly, uvědomila jsem si, že se musím ještě hodně a hodně učit,... uvědomila jsem si své nedostatky,...jak důležitou roli ve směřování a vývoji školy hraje osobnost ředitele,...že vše je v lidech,... že práce na RVP ZV bude dlouhodobá, bude vyžadovat plné soustředění a oddanost učitelému povolání,... plné zapojení každého člena pedagogického sboru...“ Vzdělávání je proces bez hranic. Umění naslouchat zde platí daleko více než jinde. Chceme-li, aby žáci byli otevření našim radám, musíme i my, patřit k těm, co naslouchají, sbírají a přijímají dobré rady a zkušenosti k obohacení vlastní osobnosti, ale také proto, abychom měli co rozdávat a čemu učit.

Čtvrtá otázka: „Chci si hlavně zapamatovat“ Cituji: „...učivo není cílem, ale prostředkem,...důležitost role pedagog \Leftrightarrow žák, metody a formy práce, motivace žáků,...návrhy pro práci s různě talentovanými žáky,...bez týmové spolupráce to nepůjde,...nadšení a optimismus ředitele školy,...výhody

a význam různých mezipředmětových propojení výuky, ...jak tvořit ŠVP tak, aby to žáky bavilo a vše si osvojili pro ně zajímavou cestou,...formy projektové výuky a způsoby práce vycházející z projektu „Tvořivé školy“, ...že nelze opomíjet komunikaci s vyučujícími na 1.stupni, nýbrž spolupracovat a na jejich práci navázat,...elán kolegů ze ZŠ Lysice, nápady pro projektové dny, množství nápadů a inspirací,...samostatně se rozhodovat, volba, kreativita a nenechat se negativně ovlivnit kýmkoliv,...vlastní dovednosti dítěte nade vše,...že musím vycházet hlavně z toho, že žáci musí mít dovednosti a schopnost se orientovat v životě,...jak lidsky přesvědčivý je pan ředitel Zdeněk Burýšek,...že je nesmírně důležitá komunikace na všech úrovních!!!,...učit musíme pro reálný život, ne pro kvanta vědomostí,...že učivo musíme chápat jako prostředek k dosažení cílů...“

Pátá otázka: „Po této zkušenosti můžete získané informace využívat ve své vlastní práci?“ Cituji: *„...ano – okamžitě !!!,... ano, získala jsem konkrétní náměty, jak začít pracovat,...mnohé věci již dělám, jsem ráda, že postupuji správně, ...seminář byl pro mne velkou inspirací,... zcela určitě, v mnohém se mi rozsvítilo, určitě ano a díky za dobré rady !!!,...budu zkoušet také tak pracovat,...ano, budeme začínat a konečně jsme získaly představu co máme dělat, ...určitě postup práce na ŠVP mi začal být srozumitelný,...vše, bylo to O.K., toto setkání bylo pro mne velmi přínosné“,...*

Šestá otázka: „Co ještě doporučujete objasnit (zařadit)?“ Cituji: *„způsob evaluace, hodnocení žáků, ... uveřejňovat zkušenosti na www, ...možnost konzultačních hodin,...vidět na vlastní oči hodinu hlavně organizovanou jako skupinová práce,...jak motivovat žáky, způsoby práce, ...konzultace k výběru učiva v jednotlivých ročnících na základě výstupů a postupu žáků do vyšších ročníků na SŠ,...metodické semináře s praktickými ukázkami,...realizace průřezových témat, ...další navazující semináře, ...další semináře cílené na předměty, výstupy práce žáků, eseje hodnocení, ...více takových setkání,... semináře k tematickým celkům,...to ukáže teprve praxe,...další semináře k integraci předmětů, ...téma učebnice a pracovní sešity, ...proměnlivost ŠVP v čase,...více podobných setkání,... pilotní školu znovu navštívit a celou ji „prošťourat“, konzultace pro zpracování našeho plánu,...další a další konzultace, tematické celky, projekty...“.*

Na otázky odpověděly stovky učitelů. Vyjádřili se ti, kteří mají změnu realizovat ve své každodenní práci. Až na malé výjimky si všichni uvědomují, že změna je nutná. Společenské podmínky se v posledních letech natolik změnily, že nelze nostalgicky zachovávat atmosféru školy uplynulých desetiletí.

Vlastní školní vzdělávací program neznamená učit méně, neznamená zapomínat na výchovu morálních hodnot. Věda a výzkum denně přinášejí nové poznatky. Žádná učebnice, žádný pracovní sešit nemůže být aktuální. Nežli projde schvalovacím řízením, než na nich oschne tiskařská barva, už je třeba činit opravy.

A co potřebují? Scházet se, konzultovat, hledat klady, odstraňovat nedostatky, vidět přímý vyučovací proces jako např. v Chrudimi a Kroměříži. Tvořivá práce má začátek, ale nemá konec. Práce ve škole ho ani mít nemůže. Každý rok přicházejí noví žáci a ani dva z těch statisíců nejsou stejní.

K současným požadavkům na další vzdělávání patří kurzy, které mají jak teoretické, tak praktické zázemí, lektori, kteří mají vlastní bohaté zkušenosti s tématem. Problematika vztahů žáků ve třídě, popř. problémové jevy jako je šikana nebo naopak podceňování se žáků.

Témata, která spadají do osobností a sociální výchovy, se objevují v různých variantách i jako součást jiných výchov (globální výchově, zážitkové pedagogice, ekologické výchově, výchově k demokracii a míru, multikulturní výchově a velmi úzce jsou propojena s dramatickou výchovou, která tím, že používá jako svou základní metodu modelování situací prostřednictvím hry hráčů v rolích, se blíží samotnému životu).

Ředitelé i učitelé školských zařízení pocítují největší potřebu dalšího vzdělávání právě v těchto oblastech. Škola je odrazem společnosti se všemi klady, ale i zápory. Každá škola, každá třída přináší jiný obraz sociálně-kulturního společenství. Nestačí, aby učitel byl odborníkem na úrovni svého předmětu, ale musí mít velké znalosti z oblasti psychologie a v neposlední řadě i práva. Každý chybný krok se stává mediálním výkřikem a informace zkreslené i doplněné polopravdami a spekulacemi, jsou zveřejněny v tisku, rozhlase, televizi, vyjadřují se k nim laici na internetu.

Velkou výzvou a je evaluace a autoevaluace a také průřezová témata a možnosti projektové práce.

Jak jednotlivci, tak celé pedagogické sbory vyhledávají setkání s odborníky (lektory), kteří jim pomohou pochopit i poradí, jak řešit stále složitější situace, se kterými se den co den ve své práci setkávají. Vyhledávají lektory, kteří se neopírají jen o teorii, ale mají v daném oboru i praxi a mohou doložit konkrétní rady a příklady z praxe.

Ze škol neodcházejí jen učitelé důchodového věku, ale často i mladí učitelé. Ti mladí mají velké odborné znalosti, ale nezvládají didaktické a metodické postupy, neumí žáky dostatečně motivovat, udržet kázeň a pozornost. Vztahy žák \Leftrightarrow žák, učitel \Leftrightarrow učitel, učitel \Leftrightarrow ředitel, učitel \Leftrightarrow žák, učitel \Leftrightarrow rodič jsou založeny na každodenní komunikaci v nejrůznějších formách.

Jestliže jsou všechny tyto vztahy vyvážené, vyrůstá harmonická osobnost připravená řešit situace se všemi rozmanitostmi, které život přináší. Jsou-li vazby narušeny, vznikají vypjaté situace, často plné emocí, které nelze řešit jen na základě vlastní intuice, ale vyžadají i odborné postupy, pro které musí mít každý pedagog potřebnou dávku odborných vědomostí z oblasti psychologie a pedagogiky. Zde je i další výzva k další a hlubší spolupráci odborníků a pracovníků vysokých škol a organizací zabezpečující další vzdělávání učitelů a výměna vzájemných zkušeností a poznatků.

Závěrem můžeme citovat stále platný postřeh Karl Raimunda Poppera. „*Pokroku dosáhneme tehdy a jen tehdy, pokud jsme ochotni poučit se ze svých chyb, uvědomit si své omyly a kriticky je využít namísto toho, abychom na nich dál dogmaticky lpěli.*“

Literatura:

BAUMAN Z. *Individualizovaná společnost*. Praha : Mladá fronta, 2004.

BECK, U. *Risk Society*. London, 1992

JUNG, C. G. *Duše moderního člověka*. Brno : Atlantis, 1994.

RIES, L. O rozumění světu ve vztahu k výchově. *Učitelské listy*, 2006/7, č. 9, s. 2-3.

VYBÍRAL, Z. *Psychologie jinak*. Praha : Academia, 2006,